

8. Bosworth J. And Toller T.N. An Anglo-Saxon Dictionary with Supplement by Y.N.Toller. – Oxford Univ. Press, 1898.
9. Hall J.R.C. Concise Anglo-Saxon Dictionary. 4th ed. With supplement. – Cambridge University Press, 1975. – 452 p.
10. Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language. – Amsterdam, 1966-1967. – 1776 p.
11. Skeat W.W. An Etymological Dictionary of the English Language. – Oxford, 1910. – 663 p.
12. <http://www.georgetown.edu/cball/apt/apt.html>
13. <http://www.georgetown.edu/labyrinth/library/oe/texts/prose/laws.html>

*Сівець Р.О.
Запорізький національний
технічний університет*

КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА КОНТРАДИКТОРНИХ ВІДНОШЕНЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Об'єктом аналізу в цій статті є синтаксична категорія контрадикторності, яка, з одного боку, входить в суперкатегорію зумовленості, а з іншого, – є “даховою” для двох субкатегорій – адверсативності (протиставності) та концесивності (поступки). Виходячи з того, що контрадикторність має план змісту і план вираження, основною **метою** є з'ясування лінгвокогнітивних факторів її реалізації у сучасній англійській мові. Відповідно, її **завданнями** цієї роботи буде визначення когнітивно-семантичного механізму продукування контрадикторних висловлень, встановлення інтегральних і диференційних ознак між її парцелями – протиставністю та поступкою. При цьому ми спираємося на постулат про те, що формою втілення концесивного смислу є гіпотаксис (складнопідрядне речення, СПР), а адверсативного – паратаксис (складносурядне речення, ССР).

Аналіз спеціальних робіт, присвячених структурно-семантичним і комунікативно-функціональним особливостям складних мовних одиниць із концесивним значенням у різних мовах, показує, що серед дослідників і дотепер існують розбіжності з приводу визначення сутності цієї категорії. Вірогідно, це пов'язано з тим, що вона не належить до числа базових мовних значень – таких, як причина, умова, час тощо. Отож, і формування концесивної семантики відбувалося за рахунок використання вже наявних у мові типів логічних зв'язків.

Вважається, що змістовою стороною синтаксичної категорії контрадикторності є семантика протиріччя, яка може реалізуватися як в адверсативному ССР, так і в концесивному СПР. Обидві вони мають однакові логіко-філософські витоки – *principle of contradiction*, що постулюють ідею непослідовності певних логічних зв'язків шляхом фіксації невідповідності в уявленнях людини про належне і реальне.

Найбільш поширеною є думка про те, що концесивний тип СПР виражає відношення протиріччя, несумісності, конфлікту між двома ситуаціями позамовної дійсності [10, 118; 16, 98; 15, 86]. Загальною основою концесивності германісти вважають семантику протиставлення. Зокрема, Х. Брінкманн підкреслює, що концесивне підрядне вказує на обставину, яка суперечить змісту ГР [12, 588]. До цієї думки приєднується й В. Бетхер, який вважає їх реченнями з недостатнім зустрічним доказом [11, 113], а В. О. Блох пише, що саме протиріччя між змістом головного (ГР) і підрядного (ПР) речень є визначальною сутністю концесивних конструкцій [10, 97]. Іще більш виразно власну думку висловлює В. Флеміг, характеризуючи цей тип речень як такі, де певній недостатній підставі

протистоїть певний несподіваний наслідок [13, 287]. Подібний погляд свого часу був заявлений ще Е. І. Шендельс [9, 343], яка характеризувала концесивні ПР як такі, що містять перешкоди для виконання дії ГР. М. В. Ляпон підкреслює логічну сутність концесивності через феномен парадоксу, оскільки вважає їх побудованими на зіткненні двох версій – апріорної та актуальної [5, 137]. Невід’ємним компонентом концесивності в концепції М. В. Ляпон є смисл “всупереч очікуваному” (пор. *denial of expectation* у [17, 168]).

Найбільш експліцитно про спорідненість концесивних і адверсативних відношень висловлюється Н. В. Веретельник. Вважаючи протиставність основою концесивного смислу, він розглядає їх у межах гіперо-гіпонімії, тобто як загальне та часткове [2, 149]. На користь цього він приводить аргумент про можливість взаємозамінюваних трансформацій, що зберігають смисл концесивної та адверсативної конструкції і, тим самим, свідчать про їх синонімічність. Із цим важко погодитися, оскільки не завжди можна говорити про повну тотожність двох значень. На наш погляд, протиріччя між двома пропозиціями в концесивній конструкції зумовлене “когнітивним збоєм” в осмисленні причинно-наслідкових відношень, протилежністю двох наслідків, один із яких є реальним, а другий – очікуваним, що й складає їх загальне інваріантне значення.

Аналогічної думки дотримується й Т. Г. Печонкіна [6, 22], яка вважає, що за характером своїх синтаксичних відношень концесивні відношення включаються в контекст адверсативних. Вона, зокрема, пише, що в їх основі лежать протиставні відношення між двома наслідками – імпліцитним і експліцитним, прямим і зворотним. Такий підхід дозволив їй сформулювати дистинктивні ознаки двох типів речень: а) підрядна частина концесивного СПР – це компонент, що синтезує семантику прямого наслідку та семантику протиріччя; б) у концесивних СПР зміст ГР переборюється опосередковано, але логічно не заперечується, бо заперечується наслідок. Отже, і підстава, і зворотний наслідок можуть існувати одночасно.

Наші спостереження показують, що і протиставність, і поступка дійсно базуються на протиріччі між належним і реальним, тобто фіксують фактичний, а не очікуваний наслідок. Справді, коли ми говоримо (1a) *It's raining, but John went out without umbrella* (R. Ludlum), (1б) *John went out without umbrella, although it is raining* або (2a) *It's raining, but the sun is shining* (M. Albom), (2б) *The sun is shining, though it is raining*, то перш за все ми сигналізуємо протиріччя між дійсним та очікуваним наслідками. Зрозуміло, що в такому ракурсі концесивний смисл близький до протиставного, оскільки обидва базуються на семантиці протиріччя.

Проте зрозуміло й інше: якщо мова пропонує різні способи упаковки суперечливої інформації – адверсативну та концесивну, – то вона передбачає й якісно різні властивості цих упаковок. Видається, що ці властивості базуються на усталеній синтаксичній трихотомії “форма – зміст – функція” [3, 60]. Перш за все, про різницю між адверсативними та концесивними відношеннями свідчать також кількість і якість сполучуваних засобів. Так, якщо перші маркуються в сучасній англійській мові лише декількома сполучниками (*but, yet, however, only*), то кількість других значно вища (*although, though, even if, even though, even when, admittedly, albeit, despite, however, whoever, whatever, whenever, wherever, nevertheless* та ін.), що свідчить про широкі можливості різного роду нюансування концесивного смислу.

Слід зазначити, що у процесі розвитку мови за кожним сполучником закріпилося певне значення, тобто відбувається звуження семантики релятива. Однак деякі умовно-концесивні сполучники не диференціювалися, і генетичний зв'язок між умовними і

концесивними конструкціями дає про себе знати досить виразно, чого не можна сказати про адверсативні відношення.

Сполучувані засоби задають і такий суттєвий фактор у їх різниці, як формально-граматичне аранжування: адверсативність утілюється у форму паратаксису, а концесивність – гіпотаксису, чим підкреслюється автономність, незалежність і скоординованість (1а, 2а) або, навпаки, субординативно-ієрархічна залежність (1б, 2б) двох денотативних ситуацій. Отже, в адверсативному ССР протиставляються два факти, не пов'язані відношеннями залежності, тоді як у концесивному СПР один кластер інформації ГР вступає у протиріччя не з іншим кластером у ПР, а з відсутньою логічною ланкою, що знаходиться поза реченням взагалі. Цей фактор насамперед пов'язаний з семантикою та прагматикою відповідних речень.

Суттєвою різницею між адверсативними і концесивними способами кодування протиріччя є їх логіко-семантичні (когнітивні) витoki, які, на наш погляд, мають епістемічне підґрунтя – фактор “знання”. Справді, коли ми використовуємо речення (1а), ми припускаємо, що Джон зробив це навмисно: знаючи про дощ, він понехтував парасолькою, тоді як у випадку (1б) ми виходимо з того, що він зробив це ненавмисно, тобто не знав про дощ, а якщо б знав, то прихопив би парасольку.

Епістемічний фактор продукування такого роду висловлень має адресантну конфігурацію: мовець не знає, чому трапилося саме так. Залежно від того, як він пояснює стан речей, який є об'єктом його уваги, він використовує або адверсативний (протиріччя між реальним і належним, що передбачає заданий досвідом, але не реалізований наслідок), або концесивний (проста констатація нелогічного наслідку без будь-якої оцінки) способи упаковки інформації. Отже, йдеться про два епістемічні модули – “знаю – не знаю” та “розумію – не розумію”. Використання концесивного СПР базується на презумпції мовця “Я не знаю, чому саме так сталося”, а адверсативного ССР – “Я не розумію, чому саме так сталося”.

Отже, когнітивно-семантичною основою контрадикторних конструкцій є не імпліцитний наслідок, як вважається, а невідома мовцеві причина, яка і є рухомою силою того стану речей, що склався. В обох випадках ця причина існує поза межами речення. Вона не вербалізується, оскільки не входить до кола когнітивно-комунікативних інтенцій, які переслідує мовець, використовуючи адверсативний паратаксис чи концесивний гіпотаксис. Пор.: (3) *Coperwood and Aileen did not know how to take this girl, though she interested them both* (Th. Dreiser); (4) *And his eyes sparkled, whether with wine or not, I am not sure; but I think it very probable* (Ch. Bronte). Осмислення існуючого протиріччя може бути чи не бути реалізованим у подальших комунікативних кроках мовця, тобто в синтаксичних одиницях більшого від речення порядку – тексті.

Розмаїття поглядів на феномен концесивності свідчить про складний характер її природи і логіко-граматичного субстрату, що зумовлює алгоритм відношень між предикативними частинами, які її втілюють. Очевидно, концесивні СПР є уособленням комплексної думки, що є результатом досвіду, узагальнень і встановлення найістотніших зв'язків між подіями та явищами об'єктивної дійсності.

Отже, категорія концесивності характеризується своєю семантикою і, відповідно, специфічними формами вираження. Компонентами семантичної структури концесивних речень є семи “зумовленість”, “причинність”, “протиріччя” [7, 53; 8, 110], а також “знання”. Всі ці відношення існують разом, але проявляються в конкретних реченнях не однаковою мірою і з різною силою: в одних випадках вони виступають як домінуючі (5), а в інших – як супутні (6). Пор.: (5) *Aileen knew this, although she could not prove it to be true*

(Th. Dreiser); (6) *I never heard of the Hall being attempted by robbers since it was a house; though there are hundreds of pounds' worth of plate in the plate-clothet* (Ch. Bronte).

Таким чином, концесивні відношення – це специфічний тип зумовленості, причинно-наслідкового зв'язку, при якому в одній частині речення міститься висновок (наслідок), що суперечить наявній підставі (умові чи причині). Причина, що породила цей наслідок, знаходиться поза реченням і може бути або з'ясована через загальний контекст спілкування, або не з'ясованою взагалі. Так, когнітивно-семантична структура СПР (7) *Although it was May, an icy wind still whipped across the open spaces of primeral grassland* (B. Clarke) складається із: (7а) експліцитної причини (*був травень*), (7б) прогнозованого / очікуваного наслідку (*тепла і гарна погода*), (7в) реального наслідку (*крижаний вітер панував на лузі*). Завдяки очікуваному консеквенту (7б) між ланками (7а) і (7б) встановлюється дуга когнітивно-логічного напруження, що вимагає формулювання четвертої складової – (7г) реальної причини того, що діє. Однак, у концесивному реченні ця причина не називається.

Виходячи з вищесказаного, зміст глибинної структури концесивного СПР можна представити у вигляді чотирикомпонентної когнітивно-логічної моделі: “реальна причина – очікуваний наслідок – невідома причина – реальний наслідок”. У концесивному СПР цей причинно-наслідковий ланцюг реалізується асиметрично, оскільки значення ланка “реальна причина того, що має місце”, залишається невідомою, а тому й не вербалізується, а очікуваний наслідок залишається у пресупозиції. Тут має місце логічний еліпсис очікуваного наслідку. Концесивний релятив, що з'єднує першу і третю логічні ланки, є сигналом пропуску другого компонента і засобом згортання логічного ланцюга. З огляду на глибинну структуру СПР цей ланцюг є обов'язковим для концесивного речення.

Глибинна структура може реалізовуватися як безліч поверхневих, що відповідає принципу незмінності глибинних і плинності поверхневих структур [1, 382], що впливає зі специфіки категоризації людиною дійсності: “за безкінечним розмаїттям цілісних граматичних систем стоять одні й ті ж сталі когнітивні структури, що притаманні людському мисленню, та прагматичні стратегії їхньої вербалізації” [4, 117]. Одною з найважливіших властивостей будь-якої мови, що визначають можливості виразити одну й ту ж думку різними способами і при цьому передавати різноманітні індивідуальні відтінки, є її варіативність, тобто можливість існування в мові альтернативних форм. Отож, і в англійській мові існують різні варіанти контрадикторного значення.

Запропонований аналіз дозволяє зробити й певні **висновки**. Контрадикторність суто універсальна логіко-семантична категорія, яка спирається на дві субкатегорії – протиставність і поступки. Обидві вони втілюють епістемічну ідею протиріччя, проте вербалізують її по-різному – як нерозуміння (адверсативність) і як незнання (концесивність) певного стану речей, тобто реально діючої причини, що зумовлює неочікуваний наслідок. У цілому система значень концесивних СП виступає як більш багата і спеціалізована порівняно з адверсативним ССР, а ідея зворотного наслідку підкреслюється в СПР найбільш сильно, що дозволяє визначити концесивні СПР домінантною формою вираження контрадикторних відношень у сучасній англійській мові.

Перспективним у плані подальших розвідок буде вивчення категорії контрадикторності під кутом зору лінгвопрагматики, а також відстеження шляхів і способів її реалізації у дискурсі. Очевидно, певну проблему становить вивчення цієї категорії і в контрастивному плані.

Використана література:

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV-XIII ст.). – К.: КНЛУ, 2003. – 324 с.
2. Веретельник Н.В. Сложные предложения с уступительными придаточными, вводимые союзами *bien, que, quique* в современном французском языке: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1972. – 232 с.
3. Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958. – 572 с.
4. Кибрик А.Е. Константы и переменные языка. – СПб.: Алетейя, 2003. – 720 с.
5. Ляпон М.В. Смысловая структура сложного предложения и текст: К типологии внутритекстовых отношений. – М.: Наука, 1986. – С. 137–141.
6. Печенкина Т.Г. Синтаксическая категория уступительности и формы ее выражения в русском языке второй половины XIX в.: Дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1976. – 182 с.
7. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 292 с.
8. Сівець Р.С. Адверсативні відношення в паратаксісі сучасної англійської мови // Нова філологія, 2005. – № 2 (22). – С. 108–113.
9. Шендельс Э.И. Грамматика немецкого языка. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1952. – С. 343–345.
10. Blokh M.Y. A course in theoretical English Grammar. – М.: Высшая школа, 1983. – 386 с.
11. Boettcher W. Studien zum zusammengesetzten Satz. – Frankfurt/M.: Athenäum, 1972. – 113 s.
12. Brinkmann H. Die deutsche Sprache: Gestalt und Leistung. – Düsseldorf: Schwann, 1962. – 588 s.
13. Flämig W. Grammatik des Deutschen. Einführung in die Struktur und Wirkungszusammenänge. – В.: Akademie, 1991. – S. 287–289.
14. Fougeron I. Retour sur les conjonctions adversatives *A* et *NO* en russe // Bulletin de la Société de la linguistique de Paris. – Т. XC. – Paris, 1995. – P. 313–333.
15. Kayshanskaya V.L. A Grammar of the English Language. – Л.: Просвещение, 1973. – 320 с.
16. Kobrina N.A. An English Grammar. Syntax. – М.: Просвещение. – 1985. – 160 с.
17. Lang E. The Semantics of Coordination. – Amsterdam: Benjamins, 1984. – 300 p.

Собчук Л. А.
Київський національний
лінгвістичний університет

**СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА МОВНИХ ОДИНИЦЬ
НА ПОЗНАЧЕННЯ СМАКОВИХ СЕНСИ БІЛІЙ
У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

У сучасних лінгвістичних дослідженнях панує думка, що зрозуміти природу мови можливо лише на основі вивчення людини і її картини світу в цілому. Мовні проблеми розглядаються у тісному зв'язку зі сприйняттям, свідомістю, мисленням і практичною діяльністю особистості. Опис слів відбувається з урахуванням їх спрямованості на позамовну реальність, оскільки це може бути досить продуктивним для виявлення їх власне мовного змісту.

Проблема єдності мови, мислення й мовної свідомості розглядається з акцентом на семантичні її аспекти. Співвідношення форми й змісту мовних одиниць різних рівнів, мовного значення й позамовного (енциклопедичного) знання базується на матеріалі чуттєвих образів, пам'яті та уявлення. Фрагмент буття предметного світу, відбитий в етнічній свідомості, потрапляє в аналогічний кругообіг могутності пізнання внутрішньо-аналогічних постійних зв'язків і стає життєвим символом-алегорією, що базується вже на художній експресії смислової перехідності. Зовнішні асоціації реального буття стають для мовця внутрішньою звичаєвою сутністю [6, 14]. Значення змістовно відтворюючих мовних одиниць значно ширше простого поняття і може містити інформацію екстралінгвістичного, культурологічного, міфопоетичного характеру і при цьому відбивати авторську позицію. Тому інформація цієї одиниці картини світу може включати як відомості про об'єктивний стан речей у реальності, так і відомості про уявлені світи.